

Podmínky pro proměny práce[#]

*Lenka Svobodová**

Hrozí nám globální epidemie nedostatku práce pro všechny, kteří mohou a chtějí pracovat? Bude vývoj v této oblasti směřovat od práce jako nezbytného zdroje obživy k práci, která bude „koníčkem“, tj. bude plně uspokojující a seberealizující i která povede ke kvalitnímu a smysluplnému prožití života člověka při současném udržitelném rozvoji společnosti jako celku? Aktuálnost a nezbytnost hledání odpovědí na celou řadu obdobných otázek je podtrhována skutečností, že se na naší „jedinečné“ modré planetě každou sekundu narodí čtyři lidé (také však každou sekundou dva zemřou) a celkový počet obyvatel již v květnu roku 2007 přesáhl hranici 6,5 miliardy.

Je zřejmé, že problematika práce má mnoho aspektů a ovlivňujících faktorů, které se na různých úrovních vzájemně střetávají, prolínají, zesilují či vylučují. Omezenost našeho současného poznání nám nedovoluje vyslovit kategorické soudy a přesné predikce, jak se bude proměňovat práce. Na mnoho otázek stále ještě neznáme „správné“ odpovědi. Znalost určitého jevu ještě neznamena, že chápeme jeho základní příčiny a že víme, jak ho můžeme pozitivně ovlivňovat nebo s ním bojovat. Přesto existují ověřená fakta i řada indicií, kterými můžeme nastínit některé trendy, podhalit nejen negativní jevy, narůstající hrozby, ale i příležitosti k pozitivnímu vývojovému směru lidské práce, kvality pracovního i celkového života člověka.

Řešený projekt „Vliv změn světa práce na kvalitu života“ v rámci programu „Moderní společnost a její proměny“ umožňuje rozšiřovat poznatkovou základnu v této oblasti. Filozofie našeho přístupu se odráží od pokrokových snah o trvale udržitelný rozvoj, sladování zájmů a prosazování harmonického rozvoje všech významných aktérů na různých úrovních (globální, mezinárodní /EU/, národní, podniková, samosprávná, občanská, rodinná, individuální).

Vybraná a prezentovaná fakta, názory a nastíněné okolnosti by měly ve svém důsledku vést k zamyšlení každého z nás, jak sami můžeme přispět k pozitivním změnám světa práce. Obrazně řečeno, měli bychom se na problematiku podívat nejen svými očima, ale i za použití mikroskopu, dalekohledu i teleskopu. Přitom musíme počítat s tím, že náš vhled bude časově i prostorově determinován.

Otrok, nevolník, zaměstnanec, ...?

Práce prošla složitým historickým vývojem, její význam a hodnota se různě proměňovala. Antická civilizace považovala práci za nedůležitou, podřadnou a degradující činnost. Křesťanství vnímalo práci jako úkol uložený člověku božím řádem. Reformační procesy a

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného projektu „Vliv změn světa práce na kvalitu života“ programu MPSV *Moderní společnost a její proměny* pod evidenčním číslem .1J039/04-DP 1

^{*} Ing. Lenka Svobodová - výzkumná pracovnice; Výzkumný ústav bezpečnosti práce, v.v.i., Jeruzalémská 9, 116 52 Praha 1; e-mail: svobodovaL@vubp-praha.cz.

zejména kalvinismus posunul význam práce směrem k jejímu efektu – utváření společenské prosperity a osobního bohatství. Osvícenství již považuje lidskou práci jako činitele výroby. Seberealizační význam práce vyzvedl G.W.F. Hegel. V jeho pojetí tvoří práce podstatu lidské existence, umožňuje člověku spojení s duchem universa. Seberealizační funkci podle Marxe může plnit pouze práce osvobozená od vykořisťování. Pro formující se kapitalismus, nový ekonomický systém založený na soukromém vlastnictví, na volném trhu a prodeji pracovní síly, se stává námezdní práce a pomocí ní vytvořený zisk hnací silou rozvoje. V rozvinutém kapitalismu je práce považována za zdroj ekonomického prospěchu a bohatství. Od ní se odvíjí postavení jednotlivce ve společnosti, jeho účast na sociálních vztazích, jeho občanství apod. Boj a prosazení práva na práci do základních lidských práv v průběhu celého 20. století jen podtrhuje význam práce (Všeobecná deklarace lidských práv, Evropská sociální charta).

Při úvahách o dalším vývoji práce se obracíme nejen do minulosti pro pochopení souvislostí, ale i hledáme v současnosti hlavní indicie naznačující možné budoucí proměny práce. Respektujeme a uplatňujeme mnohostranné přístupy, zabýváme se různými aspekty práce. Jak bude vypadat práce v blízké i vzdálené budoucnosti se bude odvíjet od podmínek a prostředí ve kterém žijeme a budeme žít.

Rámec globalizace - charakteristika prostředí

Roste složitost moderního světa. Současné procesy a s tím spojené problémy ztrácejí lokální podobu, přesahují hranice a možnosti jednotlivých zemí – stávají se globálními, celoplanetárními. Hrozby a rizika se mění, jsou rychlejší, zvyšuje se jejich kombinace a komplexnost. Stoupá ohrožení lidské civilizace nejen přírodními, ale zejména společenskými jevy. Ať s lidským přičiněním či bez něho dochází ke změnám klimatu. Přírodní katastrofy zasahují větší území (tropické bouře, zemětřesení, záplavy, sucha), klesají zásoby pitné vody, ubývá ochranná vrstva ozónu apod. Epidemie a infekční nemoci se v důsledku čilého obchodování, cestování a migrace mohou šířit čím dál rychleji. Do popředí zájmu se dostávají formy a způsoby účinné prevence. Problémy, střety a rizika mohou způsobovat jiné zvyklosti, tradice, odlišné znalosti a přístupy, jiná úroveň kultury. Množí se konflikty rozdílných světových a náboženských orientací. Svět i v 21. století nepřestal válčit. Na scéně je nebezpečný mezinárodní terorismus. Kontrola nad zbraněmi hromadného ničení je stále více problematičtější. Globálně se organizují zločinecké sítě ovládající drogový svět, ilegální obchod se zbraněmi, s lidmi. Moc se spojuje s korupcí. Ekonomická rizika představují zejména nerovnoměrnost vývoje, polarizace na velmi bohaté a velmi chudé, nadměrná zadluženost, ve vyspělých zemích nadhodnocené ceny aktiv, omezené energetické zdroje a případný cenový šok při omezení dodávek nafty z islámského světa (hrozba globální energetické krize).

Nejen svět práce dnes a v budoucnu budou ovlivňovat nejvyspělejší průmyslové země světa, zcela určitě to bude i „čekatelská“ nejlidnatější supervelmoc Čína (včetně dalších asijských zemí, Indie). Odlišuje je kultura, společenské vztahy, nároky na znalosti a chování, uznávání hierarchie, úcta ke stáří, význam práce a spolupráce, vysoký status vzdělání, nesmírná skromnost, šetrnost, houževnatost, disciplinovanost a píle. Lidé (negativně i děti) jsou ochotni či nuceni pracovat ve velmi obtížných podmínkách, bez větší sociálně právní ochrany. Levné, nejpočetnější pracovní síle na světě bude stále obtížnější konkurovat. Čína expanduje do světa, aktivně prodává své levně vyrobené výrobky a nakupuje paliva, suroviny i americké dluhopisy. Dnes také disponuje největší zásobou amerických dolarů. Případné problémy (znehodnocení) této měny je plně v jejich rukou.

Napadení či zhroucení informační infrastruktury představuje hrozbu, jejíž důsledky si ve vyspělých ekonomikách lze jen těžko představit. Nerudovské „Kam s ním?“ je velmi aktuální. Se slavníkem bychom to asi dnes zvládli, ale co s narůstajícím jaderným a toxickým odpadem? Existuje účinný systém prevence a jsme připraveni eliminovat nebo dobře zvládnout případné jaderné, chemické a další průmyslové havárie? Výzkum a vývoj na této problematice intenzivně pracuje a předkládá vládám a podnikatelskému sektoru svá doporučení a konkrétní metodiky jak rizika eliminovat, případně zvládat a mít nad nimi kontrolu.

Svět začal pomalu a nesměle reagovat nastartováním ekologických politik a strategií trvale udržitelného rozvoje. Poznatky vědy a jejich aplikace pomáhají substituovat prvotní přírodní zdroje umělými či recyklovanými. Zaznamenáváme rozvoj hnutí na ochranu životního prostředí, za lidská práva, feminismus, občanských hnutí a iniciativ. Na síle také nabírají odpůrci neoliberální globalizace soustředění v organizaci Světové sociální fórum (WSF).

Ústředním bodem historického procesu je změna. Co se nemění je soukromovlastnická podstata společenského řádu. Došlo k rozpadu socialistického bloku (specifické postavení Číny, kde má stále vedoucí pozici komunistická strana). Slábnoucí role státu, otevírání státních ekonomik, rušení preference státního vlastnictví před soukromým, vlna privatizací, liberalizace kapitálových toků, koncentrace vlastnictví, sílící pozice a moc nadnárodních společností (korporací, bank, finančních skupin, v Evropě bruselských úředníků apod.) jsou doprovázeny složitostí institucionálních změn a rostoucí provázaností všech sfér života lidí. Půjde další vývoj cestou upřednostňování zájmů kapitálu a firem před zájmy pracujících a většiny občanů, nebo bude nalezen smysluplný a efektivní konsensus? Ekonomická moc (tu občané nevolí) čím dál více ovládá politickou reprezentaci. Množství korupčních afér a skandálů je toho dokladem. V ČR je např. korupční klima relativně silné, nadpoloviční většina obyvatel (57 %) považuje úplatky za samozřejmé a běžné (GfK, 2006).

Ostrý konkurenční boj o trhy probíhá čím dál více ekonomickými nástroji. Charakteristickými se stávají zejména rychlost, pohyblivost, akceschopnost, adaptabilita a pružnost. Jevy a skutečnosti nabírají v globalizujícím se světě na komplexnost, složitost, vzájemné propojenosti, závažnosti, nevratnosti, nerovnoměrnosti. Globální činnosti, jednání a procesy nejsou vyváženy globální odpovědností. Dle obecně platného zákona akce a reakce také identifikujeme procesy fragmentace, diverzifikace, lokalizace, individualizace.

Informace a všeobecná závislost na výpočetní technice

Padá hranice mezi přirozeným a umělým světem. Akcelerátorem globalizace jsou nové revoluční technologie (v čele s informačními a komunikačními technologiemi) a v praxi rychle aplikované vědecké objevy a poznatky. Fyzická infrastruktura je revolučními technologiemi vytlačována do virtuálního světa. Procesy směřují od přetváření hmoty k práci s informacemi. Mění se způsob mezilidské komunikace. Je nastolován informační věk lidské civilizace otevírající prostor nové vědomostní éře (znalostní transformace). Informace, sítě, internet se s možností posilování či blokování přístupu se stávají novým a účinným nástrojem moci. Na vrcholu jedné z této moci najdeme známá mediální impéria.

Informace jsou primárním konkurenčním faktorem - jak mezi podniky, tak mezi státy a regiony. Informace mohou být důležitější než suroviny. Informační vyspělost se promítá do vyspělosti jednotlivých zemí vůbec. Existuje paralela - hustota informační sítě má dnes pro rozvoj země stejný význam, jako dříve hustota komunikační infrastruktury. Pohyb informace

není omezen limity fyzického světa, jeho omezení je dáno pouze hustotou globální informační infrastruktury, globálního online propojení informačních zdrojů, uživatelů, producentů. Globalizace informačního trhu umožňuje služby více diferencovat, šití je na míru menším skupinám uživatelů, rozestých fyzicky po celém světě.

Informační a komunikační technologie (IKT) pronikají do všech sfér života lidí – do domácností, na pracoviště, do škol, nemocnic, volnočasových aktivit apod. Přinášejí stále nové možnosti využití - teleshopping, distanční vzdělávání, e-banking, online zapojování do politického života, online zaměstnání z domova či jiného místa. IKT mění tradiční informační služby - vznikají virtuální knihovny, knihkupectví, telefonuje se po internetu. Aktuální informace, denní tisk, televize i rozhlas jsou šířeny internetem.

Aplikace IKT v pracovním systému přináší na jedné straně obrovské možnosti pro automatizaci a organizaci pracovních činností, pro zdokonalování řízení, zrychlování vnitřní i vnější komunikace (zákazníci, dodavatelé), rozšiřuje možnosti uplatňování nových forem vzdělávání, zvyšuje uživatelský komfort pracovníka apod. Na druhé straně přináší samotným pracovníkům řadu nových problémů a rizik: muskuloskeletální problémy v systémech rameno-krk a ruka-paže, přetížení informacemi a psychologický stres při získávání nových dovedností, zátěž a problémy zrakového smyslového ústrojí. Tlak informačně intenzivní práce a proces učení mohou být stresující pro některé skupiny zaměstnanců. Přetížení informacemi a psychologický stres nejsou omezeny pouze na starší pracovníky nebo osoby s nižším vzděláním – zvýšené riziko psychologického vyčerpání se pozoruje i u předních odborníků v oboru IKT. Také nelze opomenout vzrůstající nedostatek přímých sociálních a osobních kontaktů.

Stále více lidí je také pod elektronickou kontrolou. Britský týdeník The Economist si všímá například tří aspektů: soukromí a ochrany osobních údajů, autorského práva, a konečně bezprostředních politických důsledků nových technologií. Poukazuje na to, že každý krok virtuálním prostorem je monitorován, ukládán do databází. Totéž se ovšem děje i v reálném světě, kde stejnou úlohu hrají bezpečnostní kamery. Průměrného Brita zachytí prý třistakrát za den. Veškeré lidské aktivity budou čím dál více pod dohledem. Umožňuje to levná a výkonná digitální technika (Koubský, 2003). Elektronické a kamerové monitorování zaměstnanců v pracovním procesu může na jedné straně způsobovat psychický diskomfort, na druhé straně může účinně pomáhat proti vzrůstajícímu násilí na pracovištích.

Akcelerace vědy a techniky

Stále převratnější výsledky ve vědě a výzkumu nejen mohou lidstvu prospět, ale z historické zkušenosti je jisté, že generují nové problémy a rizika a že jejich zneužití není fikcí: rozvoj nanotechnologií (směřuje k tvorbě replik a k jejich autonomnímu sebezdokonalování, hrozba například nekontrolovaného rozšíření umělých mikroorganismů), genetické inženýrství (aktuální je etický problém klonování), biotika (propojení nervových buněk s čipy již není utopií), rozvoj robotiky a umělé inteligence apod. V souvislosti s tím vyvstávají aktuální úkoly pro výzkum v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví – jak účinně chránit člověka v práci s novými riziky, jak zajistit spolehlivost složitých systémů (jaderných, chemických, počítačových apod.) Významným pozitivním přínosem nových technologií pro lidstvo je, že umožní efektivnější hospodaření se zdroji, podpoří motivace podniků k čisté produkci a minimalizaci odpadů.

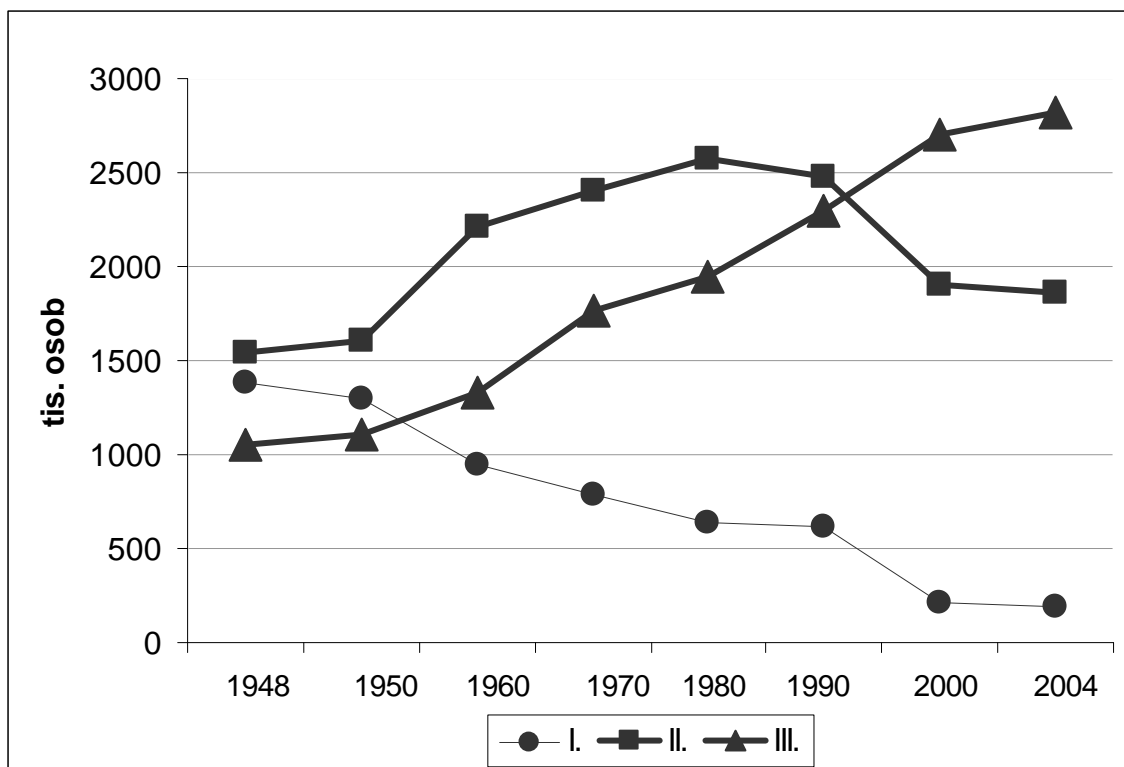
Světové hospodářství prochází obdobím globální restrukturalizace a strukturálním přesunem pracovních sil

Vzrůstá dynamika strukturálních a sektorových změn, dochází k útlumu tradičních odvětví, rozvoji nových založených na aplikaci nejmodernějších technologií, mohutném využívání informačních a telekomunikačních technologií.

Zpracovatelský průmysl se mění pod vlivem používaných technologií a ekonomických podmínek podnikání. Doba, kdy průmyslové podniky komplexně zabezpečovaly celý výrobní proces, je nahrazena procesy outsourcingu (zabezpečování řady podnikových činností z vnějších zdrojů) a procesy offshoringu (přesouvání průmyslové výroby z domácích do hostitelských zemí). Oba tyto procesy ukazují na spojení průmyslu se službami a na měnící se geografii průmyslu (Dvořáček, 2007).

Nejsilnějším a dlouhodobým trendem v sektorové ekonomice je snižování podílu zemědělství a průmyslu při rostoucí váze služeb. V České republice lze tento vývoj dokumentovat následujícím obrázkem 1:

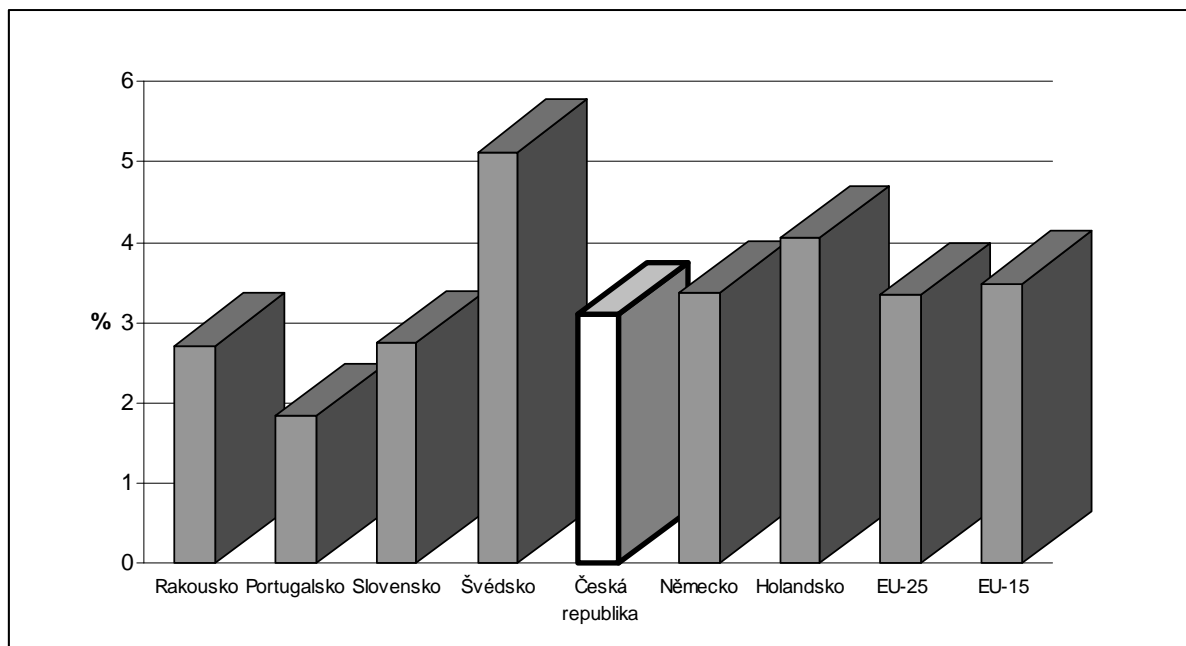
Obr. 1: Počet pracovníků v civilním sektoru NH ČR k 31. 12. (v tis. fyz. osob) - primární, sekundární a terciární sektor (dle OKEČ)

Zdroj: ČSÚ, Statistické ročenky České republiky 2001 - 2006

Stále rozšiřující se sektor služeb (podíl na tvorbě HDP, procento zaměstnanosti zejména žen) sebou přináší určitá specifika a nejrůznorodější rizika. Služby také nepatří mezi nejvýnosnější placená zaměstnání. Pro tuto oblast však již dnes a zejména pro budoucnost budou platit výjimky. Poptávaná a dobře placená práce bude v narůstajících znalostně a technologicky náročných službách. Současný stav zaměstnanosti v těchto službách vybraných států EU dokumentuje následující obr. 2:

Obr. 2: Zaměstnanost v high-tech službách¹ ve vybraných zemích EU (v % z celkové zaměstnanosti za rok 2006)

Zdroj: European Innovation Scoreboard 2006

Výkon práce se na jedné straně přesouvá z uzavřených prostor čím dál více do terénu, blíže k zákazníkům a klientům (více zaměstnanců pracuje mimo stálé pracoviště), na druhé straně se vlivem globalizace (včetně rozvoje IKT a levné pracovní síly) služby koncentrují a vykonávají daleko od zákazníků mimo dané území státu v ekonomicky nejvýhodnějších teritoriích (asijské zóny). Letecké společnosti (rezervační systémy), softwarové (indická zóna), obchodní a marketingové společnosti apod. vytvářejí téměř nepřekonatelnou celosvětovou konkurenci v těchto službách, stlačují cenu práce i úroveň pracovně právní ochrany zaměstnanců (úroveň pracovních podmínek i bezpečnosti a ochrany zdraví při práci). Oba výše uvedené trendy mají jedno společné - vedou k nárůstu stresu a jeho negativním účinkům. Také ve světě narůstá násilnost při výkonu práce (sociální služby, zdravotnictví).

Reorganizace, fragmentace

Změnu doznává uspořádání a charakter pracovních systémů, povaha a charakter práce samotné včetně možných nových rizik. Probíhá proces fragmentace, zeštíhlování organizací a zplošťování organizačních struktur. Četné větší společnosti nyní fungují mnohem složitějším způsobem. Řada společností nyní pracuje na bázi „francízy“. Dochází ke štěpení tradičních velkých podniků, části organizací mohou pracovat jako poloautonomní jednotky, přičemž

¹ V rámci sektoru služeb rozlišuje EUROSTAT tzv. znalostně náročné služby (knowledge-intensive services), z nichž jsou ještě vyděleny technologicky vysoce náročné služby (např. spoje, počítačové a související aktivity). Znalostně náročné služby jsou dále specifikovány podle odvětví jako finanční a nefinanční tržní služby (např. služby pro podniky) a ostatní znalostně náročné služby (např. vzdělávání, zdravotnictví, veterinární činnosti, rekreační, sportovní činnosti).

úkoly managementu jsou delegovány na nižší úroveň řízení s omezováním managementu na střední úrovni řízení. Na management může doléhat více souběžných úkolů, což může mít negativní účinek na jejich schopnost udržet si pod kontrolou celý proces řízení a může vytvářet riziko nedostatečné kapacity pro řešení mimořádných událostí. Nestabilita, dynamika změn, časté reorganizace pracovních systémů mohou být příčinou vážných nehod. Změny jsou identifikovány jako potenciální stresující činitel.

Malé a střední podniky

Malé a střední podniky (MSP) mají v mnoha ohledech (zejména v zaměstnanosti) klíčovou úlohu ve všech zemích OECD. Nejsilnější pozici mají ve sféře služeb, ve velkoobchodu a maloobchodu, v odvětví cestovního ruchu (hotelnictví, stravování..). Ve stavebnictví se MSP podílejí na celkové zaměstnanosti 80 až 90 procenty (rozložení se liší podle jednotlivých států).

Pracovní místa v MSP zejména vzrůstají v důsledku uplatňování outsourcingu velkými společnostmi. Ve srovnání s většími společnostmi jsou však pracovní místa v MSP méně stabilní. Kromě toho vykazují malé podniky nižší produktivitu práce než velké podniky, jejich internacionalizace je v průměru také výrazně nižší, stejně jako jejich intenzita výzkumu a vývoje i využívání nových technologií.

Hlavní výhodou s ohledem na trendy ekonomiky je rychlost a pružnost. Jsou méně náchylné na ustrnutí ve stávajících výrobcích, technologiích, organizačních strukturách apod. Také informační a komunikační technologie jim otevírají nové možnosti a příležitosti pro kumulování výhod plynoucích z malého měřítka, flexibility a rychlosti.

Klíčem ke zvýšení specializace mezi MSP se stává možnost a využití síťových propojení a kontaktů (rozvoj subdodavatelských mechanismů směrem k modelu sítí firem, aliance spoluvýrobce a partnerství). Progresivní a úspěšné MSP přecházejí na organizační modely, které jsou založené na integraci, managementu vztahů a znalostech.

Flexibilita

Snahy o větší intenzitu využitelnosti všech zdrojů se také odrazily v otázkách flexibility a adaptability práce, v otázkách pracovních režimů, forem pracovních poměrů, pružnosti pracovní doby. Dynamika ekonomického prostředí přináší na jedné straně nové tržní příležitosti, nové podnikatelské aktivity a nová pracovní místa, na druhé straně vzrůstající nestabilitu, zvyšující nejistotu, napětí, pocity ohrožení a narůstající obavy o přežití. Ustupuje význam klasického zaměstnavatelského vztahu, prosazuje se rozmanitost a individualizace pracovních vztahů. Zaměstnavatelé také stále více prosazují u svých zaměstnanců požadavek na společné sdílení rizika. Tyto změny otevírají řadu otázek na téma míry sociálně právní ochrany zaměstnanců, role státu a úlohy odborů, pozice a vztahů mezi samotnými zaměstnavateli a zaměstnanci apod. Zaměstnavatelé jsou k prosazení vyšší flexibility motivováni konkurenčním tlakem a snahou o co nejvyšší efektivnost vložených prostředků. Zrychlení procesu inovací, aplikace stále náročnějších technologií obvykle spojených s vyšší úrovní informatizace vyžadují zlepšení organizace práce, maximální využití vysoce

specializovaných a kvalifikovaných pracovních sil². Nejvyšší flexibility je dosahováno v USA. Vysoká pružnost amerického trhu práce oproti Evropě je zejména dána rozdílnou tradicí, vysokým stupněm deregulace trhu, nižší mírou sociálně právní ochrany, vyšším stupněm individualizace pracovních vztahů, vysokým podílem malých a středních podniků a vysokou zaměstnaností ve službách, kde je uplatňováno více atypických forem zaměstnání.

Méně kvalifikované pracovní síly začaly být odsouvány do oblasti „nedobrovolné“ flexibility – nasazovány v omezeném časovém prostoru dle nároků a výkyvů trhu či okamžitých potřeb podniku. Dochází k růstu podílu pracovníků v nestandardních pracovních úvazcích, v termínovaných pracovních poměrech, na částečný úvazek, ve smlouvách o dílo a v dalších atypických formách. Tyto formy práce jsou v jednotlivých zemích vesměs méně chráněné sociálním zákonodárstvím. Zaměstnavatelé tak mohou stačovat náklady práce (neodvádění prostředků na sociální a zdravotní pojištění, nevyplácení odstupného apod.), zaměstnávat pracovníky za značně nehumánních podmínek, za nepřiměřeně nízkou mzdu nebo zcela nelegálně. Zaměstnavatelé také využívají této skupiny pracovníků k určitému tlaku na stávající (kmenové) zaměstnance, na jejich mzdovou úroveň standardní práce, k tlaku na omezování a snižování jejich sociální ochrany. Klasickým příkladem je nárůst nevykazované přesčasové práce zejména v „asociální“ době zaměstnanců.

Souběžně s tímto trendem se na trhu práce stále více uplatňují specializované agentury, které se vedle zprostředkování práce zabývají přechodným zaměstnáváním lidí. Například prostřednictvím členských agentur Asociace poskytovatelů personálních služeb (APPS, 2007) bylo v ČR v roce 2006 zaměstnáno více než 74 000 lidí, kteří se tak uplatnili na trhu práce, což je nárůst o 28 % ve srovnání s rokem 2005.

Demografické a další vlivy

Další změny ve světě práce přinese prodlužování produktivního věku a stárnutí populace. Ve všech evropských zemích roste průměrný věk zaměstnanců a pokračuje podíl pracovníků starších 50 let. Odhaduje se, že v EU bude v roce 2030 cca 110 mil. lidí nad 65 let. Přitom počet pracující populace se sníží z 310 mil. na 280 mil. osob. Ve většině vyspělých zemích se tak zvýší poměr osob závislých na ekonomicky aktivní části obyvatel. Problémem není jen zajištění dostatečných finančních prostředků na vyplácení důchodů, na pokrytí zdravotní a sociální péče, ale také jak budou státy získávat příjmy, když bude docházet k snižování počtu daňových poplatníků, jakým způsobem se tyto ztenčené příjmy budou rozdělovat. Bude vůbec v budoucnu stát seniorům nabízet nějaké služby (jaké) ? Uplatňování starších pracovníků na trhu práce je však stále těžší. Dokladuje to vysoká míra nezaměstnanosti v Evropě právě v těchto vyšších věkových skupinách. V praxi nejsou projevy věkové diskriminace žádným mimořádným jevem. Personální politika firem i přístupy managementu zatím nedávají dobré signály pro zásadní změnu v této oblasti.

Svět zaznamenává rostoucí podíl žen v pracovní síle. Ve většině zemí zaměstnanost žen zcela rovnoměrně stoupá. Není však jasné, do jaké míry se pod vlivem tohoto vývoje mění nebo změní povaha vykonávaných prací. To zůstává otevřenou otázkou. Přetrvávají tradiční

² V nejprůmyslovějších zemích (Japonsko, USA) se prosazují techniky na zlepšování organizace a řízení výroby – progresivní techniky na odstraňování ztrát a nedostatků ve výrobě (Muda, Mura, Muri, 5 S, 3 G, Jidoka...), ke zvyšování využití výrobních zařízení (SMED, TPM, ..), ke zvyšování úrovně výrobního managementu (KAZEN, KABAN, ...), projektového řízení apod.

rozdíly v druhu profesí zastávaných muži a ženami, v druhu pracovních smluv a v možnostech postupu v zaměstnání. Mnoho žen pracuje ve službách (např. v pečovatelských službách, kde existuje značné riziko muskuloskeletálních poruch, stresu a násilností). Více žen než mužů pracuje v profesích, které jsou velmi náročné, avšak poskytují málo možností individuální kontroly nad vykonávanou prací. Práce je stále ještě založena na potřebách mužských pracovníků a nepřizpůsobuje se tak rychle a pružně potřebám žen. Například mnoho nástrojů a zařízení je konstruováno spíše pro muže než pro ženy a tradiční pracovní doba může být pro ženy s rodinnými povinnostmi nevýhodná. Práci v telefonních střediscích a zpracování dat vykonávají v rozvojových zemích hlavně ženy. Zpracování dat, ačkoli může být lepší než alternativy nabízené místním trhem práce, nemusí vždy však vést k pozitivnímu rozvoji profesní dráhy. Předpokládá, že z nové nezávislosti práce na fyzickém umístění budou mít prospěch ženy. V určitém smyslu tomu tak zjevně je. Např. práce z domova může přinést lepší sladění času pro práci a pro rodinu. Může však také dojít k izolaci a k vyloučení dalších možností z kariéry.

Regionální dimenze je jedním z významných prvků záruky trvalé udržitelnosti zlepšení na trhu práce a sociální soudržnosti. Prohlubování regionálních nerovností a imigrační pohyb pracovních sil zasahuje trh práce. Rozdíly mezi nejlepšími a nejhoršími evropskými regiony se zvětšují. Zejména kvalifikační rozdíly a oborová specializace ovlivňují výsledky regionů co do zaměstnanosti a nezaměstnanosti (vykazují trvale špatné výsledky v oblasti zaměstnanosti, nezaměstnanosti, produktivity, odrážejí se i v úrovni pracovních podmínek, zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci).

Závěr

Poznání základních souvislostí a hlavních podmínek celospolečenského vývoje je nezbytným předpokladem pro současné a budoucí ovlivňování všech rozhodujících aktérů, kteří utvářejí a podílejí se na formování trhu práce, politice zaměstnanosti i celkové sociální politice tak, aby se zvyšovala nejen efektivnost, produktivita, kvalita výroby a služeb, ale aby zároveň se zlepšovala kvalita pracovních míst i kvalita pracovního života ve všech důležitých aspektech.

Literatura:

- [1] APPS Praha (2007): *Význam agenturního zaměstnávání roste*. [on-line], APPS, Praha. [cit.: 21.6. 2007], < <http://www.apps.cz/>>.
- [2] ČSÚ, Statistické ročenky České republiky 2001 – 2006.
- [3] Dvořáček, J.: *Vývoj zpracovatelského průmyslu a průmyslových podniků na počátku 21. století*. Acta Oeconomica Pragensia, 2007, č. 2, s. 6 - 16.
- [4] European Innovation Scoreboard 2006.
- [5] Evropská komise (2007): *Souhrnná zpráva o činnosti Evropské unie – 2006*. Lucembursko, 2007.
- [6] GfK Praha (2006): *Mezinárodní výzkum korupčního klimatu v Evropě*. Výsledky výzkumu. [on-line], GfK, Praha. [cit.: 21.6.2007], <<http://www.gfk.cz/cz/default.aspx?path=/cz/press/gfkc/reader.aspx&lang=cz&ctr=203&msg=1914>>.

- [7] Komise Evropských společenství (2001): *Diskusní dokument k přípravě strategie Evropské unie pro trvale udržitelný rozvoj*. Pracovní dokument úředníků komise. [online], Brusel, 27. 3. 2001, [cit.: 25.6.2007], <<http://www.czp.cuni.cz/Info/EU/StrTUR/strategietur.pdf>>.
- [8] Koubský, P.: *Digitální naděje a hrozby*. Týdeník *Economist* sdílí překvapivě mnoho názorů s internetovými radikály. Respekt, březen 2003, č. 11.

Podmínky pro proměny práce

Lenka Svobodová

ABSTRAKT

Stat' je orientována na rostoucí složitost moderního světa, na pozitivní a negativní jevy globalizující se společnosti. Přibližuje zejména vnější podmínky a jejich působení na globální rozměry práce. Přináší úvodní fakta a indicie, kterými lze nastínit některé trendy, podhalit nejen negativní jevy, narůstající hrozby, ale i příležitosti k pozitivnímu vývojovému směru lidské práce, kvality pracovního i celkového života člověka. Dochází k všeobecné restrukturalizaci světa, nové technologie se prosazují jako hlavní akcelerátor. Důležitými aspekty jsou akceschopnost, rychlost, pohyblivost, přizpůsobivost a pružnost. Fyzická infrastruktura je revolučními technologiemi vytlačována do virtuálního světa. Procesy směřují od přetváření hmoty k práci s informacemi. Nejvýznamnějším trendem je přechod od fyzické námahy k psychické zátěži, od reálného světa práce ke kyberprostoru. Je nastolován informační věk lidské civilizace otevírající prostor nové vědomostní éře. Z pohledu zaměstnanosti se těžiště ekonomik se přesouvá do sféry práce ve službách. Vlna deregulací, privatizací, liberalizací kapitálových pohybů, otevírání prostorů a ekonomik umožňuje svobodnější pohyb lidí, kapitálu, zboží a služeb, vytváří lepší podmínky pro rozvoj malého a středního podnikání a ve svém důsledku i pro zvyšování počtu pracovních příležitostí. Prodlužování fyzického věku, ekonomicky aktivního života, celkové stárnutí evropské populace, rostoucí počet zaměstnaných žen, regionální nerovnosti a mnoho dalších obdobných problémů a výzev stojí před společností, aby se co možná nejrychleji a přitom velmi uvážlivě vyrovnala se skutečností, změnila přístupy a pozitivně ovlivňovala rýsující se trendy světa práce. Problematika práce je zkoumána z mnoha aspektů a ovlivňujících faktorů, které se na různých úrovních vzájemně střetávají, prolínají, zesilují či vylučují. Hlavní použitou metodou je metoda analýzy vlastností, vztahů a faktů postupující od celku k částem. Zkoumány a analyzovány jsou teoretické práce, dokumenty významných mezinárodních i domácích institucí, oficiální statistiky. Práce obsahuje zobecněný souhrn nejvýznamnějších výsledků vlastních interních případových studií a výsledků realizovaných empirických šetření.

Klíčová slova: Dynamika a rychlost změn; Globalizace; Moderní technologie; Rizika; Práce.

Conditions To Modify Labour

ABSTRACT

The article is focused on the modern world's growing complexity, on both positive and negative phenomena which are globalising in society. The paper investigates mostly inherent conditions and their impact on the global work dimension. It draws on the facts and

indications casting the light on some trends, discloses not only negative aspects, growing threats but also opportunities for positive development in human labour, quality of working and general human life. Common restructuring of the world economy is underway; new technologies are enforcing themselves as main accelerators. Significant aspects of the development are readiness for action, speed, agility, adaptability, and flexibility. Physical infrastructure is being pushed out into the virtual world by means of the revolutionary technologies. Universal processes engage changing substance-related to information-based work. While being in progress, it seems that transition from physical exertion to mental load, from the real world of work to cyberspace is the most important trend. Information age of the human civilisation opening up space for the new knowledge era has enthroned. From the point of view of employment it may be ascertained that economy's focal point is gradually passing to service-related activities. An upsurge in deregulation, privatisation, liberalisation of capital movements, opening-up of space and economies makes people, capital, goods, and services move more freely and creates better conditions in business development for small and medium-sized enterprises and consequently for a growing number of vacancies. Society faces prolongation of life, subsequently prolongation of active productive life, overall ageing in European society, increasing number of women at work, regional discrepancies and a number of further related problems and challenges; it stands therefore to reason to reconcile with reality, to change approaches and to positively influence looming trends of the world of labour. Here, the labour problems are being examined from many aspects as well as influencing factors on various levels that collaterally clash, intersect, augment or exclude. The fundamental method used is an analysis of properties, relations and facts declining from the whole entity to single segments. Theoretical works, documents issued by significant national and international institutions, official statistics are being examined and analysed. The paper holds an executive summary of the most important outcomes of the own internal case studies and results of empirical research to have been conducted.

Key words: Dynamics and speed/pace of changes; Globalisation; Modern technologies; Risks; Work (labour).

RECENZE

Příspěvek Lenky Svobodové má filozofické ladění a jeho cílem je prezentovat širokém společenském a historickém rámci, k jakým změnám ve světě práce dochází.

Autorka se zabývá významem práce pro člověka a tím, jak proměna práce samotné, organizace práce nebo technické proměny mohou posuzování práce měnit. Nemění se jen práce a její podmínky, ale také jejich vykonavatel. K podmínkám, které ovlivňují soudobou práci patří globalizace světa a hospodářství a s tím spojené problémy kulturního střetávání, globalizace trhu práce a s tím spojená flexibilita a migrace, informační technologie, prosazování vědeckých poznatků a rozvíjení techniky, změny v organizaci práce. Uvědomění si komplexního charakteru práce a šíři významných stránek je cestou k adekvátnějším reakcím společenských subjektů (nebo jejich pesimismu).

Doporučuji přijetí příspěvku na konferenci „Svět práce a kvalita života v globalizované ekonomice“ a jeho zařazení do sborníku.

PhDr. Alois Surynek